

ISSN: 2545-0573

АДИБ ИЖОДИДА УРУШ СУРАТИ

Доц. Шоҳида Каромова*Илмий раҳбар***Эшбоева Ҳамидаҳон Хусановна***Магистр***ARTICLE INFO.****Калит сўзлар:**

Афғон уруши, Урушнинг сурати, уруш хотиралари, инсон фожиаси, руҳий зарба, давр зиддиятлари, урушга нафрат

Аннотация:

Ушбу мақолада ёзувчининг “Урушнинг сурати” асарида келтирилган бир неча ҳикоялари таҳлил қилинган. Адиб унда ўзи кўрган, кузатган, таъсирланган воқеаларни қаламга олади. “Урушнинг сурати” асарида бевақт ўлим, бешафқат тақдир, ота ва она изтироби масалалари қаламга олинган.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2022 LWAB.

XX асрга келиб жаҳон тарихидаги энг даҳшатли урушлар рўй берганини кўришимиз мумкин. Айниқса биринчи ва иккинчи жаҳон урушлари фикримизга исбот вазифасини ўтай олади. Тўғри, урушнинг яхшиси бўлмади. Бироқ, хозир санаган урушларимиз ичида яна бир уруш борки, у уруши чинакамига қабих уруш десак бўлади. Қандай сиёсат, ва нима учун деган саволга жавобсиз уруш бу Афғон уруши эди. Бу урушдан омон қайтган одамнинг руҳий зарбаси кейинги ҳаёти ёки бўлмаса ўлимига қадар жараёнда ҳам уни хотиралар таъқиби билан яшашга маҳкум қилиб кўяди.

Инсон ўлимига, инсон фожиасига сабаб бўлган уруш мавзуси азал-азалдан бадий адабиётнинг фаол мавзу-мундарижаларидан бири бўлиб келган. Уруш мотиви Ғарб ва Шарқ мамлакатлари адабиётида, бадий тафаккурида бирдек ифода этилган бўлса-да, бироқ турли минтақа муаллифларининг дунёқараши, услубий индивидуаллиги ва ёндашувларида маълум тафовутлар мавжудлиги кўзга ташланади.

Айрим адиблар жанг майдонлари, уруш манзаралари каби воқеаларни баён этса, бошқа хилдаги ёзувчилар, асосан, ўз асарларида қаҳрамон руҳияти, ботиний олами тасвирлаш орқали одамларнинг мусибатлари, мушкул аҳволини, кайфиятини, ҳаётга муносабатини ёрқин картиналарда ифодалайди.

Ўтган асрда дунё тарихида собиқ шўро тузумининг мудҳиш хатоси дея таърифланган Афғон уруши глобал муаммога айланди. Адабиётимизда бу уруш даври акс эттирилган талай асарлар яратилди. Замоновай ўзбек адабиётида Афғон уруши мавзусида ёзилган асарлар анчагина. Жумладан, Ўткир Ҳошимовнинг “Тушда кечган умрлар”, Абдурашид Нурмуродовнинг “Қон хиди” романлари, Ш.Холмирзаевнинг “Йиғи” ҳикояси ва шулар қаторида биз объектга тортган адиб Кучкор Норқобилнинг талай асарларини мисол келтиришимиз мумкин.

Кучкор Норқобил ана шу уруш иштирокчиси сифатида урушни асарларида тасвирлади. Урушнинг бутун фожиасини лирикада сиғдириш душвор. Бунда прозанинг имкониятлари кенгрок. Адиб прозада бу мавзуда талай асарлар яратди.

Филология фанлари доктори, профессор Ҳакимжон Каримов ҳақли таъкидлаганидек, “Ёзувчи давр зиддиятларини, унинг муаммоларини, тарихий ютуқларини инсон орқали акс эттиради. Унинг қахрамони маънавий оламида, хатти-ҳаракатида, фаолиятида, қилган ишида у яшаган давр ўз ифодасини топмоғи лозим. Шундай экан, ҳар бир даврда яратилган асар қахрамонлари ҳаётга нисбатан ўз позициялари, концепциялари билан иккинчи бир давр қахрамонларидан фарк қилади”¹.

Афғон урушининг салбий асоратлари, қабоҳат ва разолатнинг дунё бўйлаб кенг қулоқ ёйиши адибларни яна қўлга қалам олишга мажбур юўлиши табиий. Шу маънода уруш қатнашчиси Қўчқор Норқобилнинг “Ўн саккизга кирмаган мен бор” киссаси адиб Шукур Холмирозавнинг “Ўн саккизга кирмаган ким бор?” асарига муқояса этилса, сўроқ таъкид оҳанги замиридаги муддао равшанлашади! Шулар қаторида адиб ижодида “Дарё ортида йиғи”, “Уруш сурати”, “Кулиб тур, Азизим” каби бир қатор асарлари майдонга келди.

Адиб ўзи кўрган, гувоҳи бўлган барча ҳаётий воқеаларни кундаликларига ёзиб боради. Мана шу кундалиқлар ёзувчининг уруш мавзусида ёзадиган асарларига факт вазифасини ўтаган.

Уруш шундай нарса экан, уни кўрган инсон руҳияти бир умр у билан бирга яшаркан. Унинг отини нима деб аташни билмайман... Фақат уруш ҳақида ўйлаганимда, нафақат одамлар балки азият чекаётган еру-осмондан тортиб, титраётган дарахту кушларгача кўз олдимга келади. Энди буларни ўз кўзи билан кўрган одамнинг ҳолатини тасаввур қилаверинг. Адибнинг кўзларининг туб-тубида уруш ҳали бери тугамайдиганга ўхшайди... Қараб туриб, раҳмим келади... Хотиралар, қўлларида жон таслим қилган қанча дўстларининг ёди... Қанийди, эсларидан чиқиб кетса... Одамга бир нарса алам қилади, наҳотки, инсон ҳаётига арзимаган ўлим яқун ясага? Уруш сабабчи бўлса? Уруш кўрган одам урушдан ҳеч қачон келмайди деб, ўзлари ёзгандилар кундаликларида. Бир нарсани билдим, уруш хотиралари ҳамиша ўзидан конли из қолдираркан... Шунданми, уруш киноларининг ҳар бир эпизодлари таниш кўринади. Худдики, унда ўзим ҳам иштирок этгандайман...²

Ёзувчининг “Урушнинг сурати” асарида бир неча ҳикояларни ўз ичига қамраб олган ҳикояси урушнинг манзарасини очиқ бера олади. Унинг таркибида “Этикчалар”, “Бир бурда нон”, “Замон”, “Устун”, “Уруш”, “Энг кучли бола”, “Гуллаган қурол”, “Урушнинг сурати”, “Она” каби кичик ҳикояларидан таркиб топган, адибнинг бошидан ўтказган ҳаётий тафсилотлари эвазига туғилган сатрлар мавжуд. Айниқса, унинг “Урушнинг сурати” асарида бевақт ўлим, бешафқат тақдир, ота ва она изтироби масалалари қаламга олинган.

“Ёлғиз – ёлғиз ўғил. Фулом бобо билан Ойсара холанинг ёлғизи, ортида қоладиган ёруғ изи. Ҳарбийга чақирув келди. Ёлғизни афғон урушига олиб кетишди.

Асарда келтирилган парчада шуни илғашимиз мумкинки, умид билан ўстирган ягона фарзанди Ёлғиз исмли ўғлини бешафқат тақдир унинг ёлғизлигини ҳам инobatга олмай ота она бағридан олиб кетди. Бу уруш манзилидан омон қайтиши даргумонлигини хис қилиб, ҳар бир ўтган кунидан ич ични еб ўтирган онанинг изтироблари унинг соғлигига таъсир қилмай қолмади. Фарзанди келмай омонатини топширди. Балки она учун бу ўлим бахтдир. Чунки фарзандининг тобутини кўришлик ўлимдан ҳам оғирроқ бир кўргуликдир.

¹ Каримов Ҳ. Кечаги ўзбек насрида ҳаёт ҳақиқати ва инсон концепцияси (70-80 йиллар). Монография. – Т.: Yangi nashr, 2018. – Б. 305.

² <https://kknews.uz/uz/9787.html>

Гулом бобо букчайиб қолди. Икки кўзи эшикка қадалди. Фақат эшикни кўрди. Ёлғизнинг йўлига тикилди икки кўзи.
 Пахса деворга омонат илинган пастак эшик тиқ этса, бобонинг юраги шиг этади. Жони халқумига келади. Нураб, тўкилиб кетаман деб турган озурда кўҳна кулбадан отилиб чиқиб, ялангоёқ югургилайди.
 Овулдошу кўни-кўшни далда беради: “Келади бобо, келади, Ёлғизингиз келади...”
 Ёлғиз келмади.
 Темир тобути келди.

Бу парчадаги охириги сўзда Гулом бобонинг кутишдаги изтиробидан ҳам ортиқ биргина сўз борки, “Темир тобути келди”. Бу тобут ёлғиз фарзанди бор отанинг фожеаси, бу тобут бутун қишлоқ аҳолисининг ларзага солган изтироби, бу тобут сулоланинг давомчисининг нуқтаси, бу тобут ота она чироғининг учгани, бу тобут урушнинг даҳшатли манзараси, бу тобут бегуноҳ йигитнинг беسابаб ўлими тасвиридир.

Ўлим ёш танламайди. Ўлимга фақат сабаб бўлади. Афғон уруши номини олган даҳшатли уруш кўпгина фарзандларнинг ёстиғини кўритди. Энг аламлиси ўзингни тинч юртингга туғилиб, ўзга юртнинг тупроғида нима учун, нима сабабдан, қандай мантиқ орқали бу ерларда юришга мажбур қилинган, бегуноҳ гуноҳкорларнинг нола фиғонидир. Асардаги “**Мен отамдан олдин ўлганман**”, “**Мен боламдан кейин ўлганман**” деб ёзилган ёзув одамлар хотирасида уруш жароҳати муҳрланиб қолганлигини кўрсатади.

Уруш мавзусида ёзилган ҳар қандай асарда ўлим муқаррар. Қучкор Норқобилнинг “Уруш” парчасида ҳам бу манзарага эътибор қилинса, ёш гўдакнинг урушга нафрати акс этган. Ёш мурғак қалбининг ноласи акс этган. Яшашдан умиди бор қизалоқ, яшашга ҳақли фақат тинч осуда ҳаёт унинг орзуси. Лекин уруш сабаб қабрлар кўпайди. Мана шу кичкина қабрга ҳам ёш гудакнинг, урушга нафрати чексиз қизалоқнинг орзулари билан қўшиб қумилган.

Қизалоқ олти ёшда.

Дийдаси тош эди.

Деразадан ташқари қаради.

Кўчада уруш.

Пардани тортди.

Оғир-оғир юриб стол ёнига келди. Тик турган алпозда оппоқ қоғозга ажи-бужи қилиб ёзди: “Кетдим. Уруш тугаса, менга хабар беринглар. Қайтиб келаман...”
 Қизни онаси олис-олисларга олиб кетди.

Вақт ўтди. Вақт учди. Ўша олис-олисларда бир қабр пайдо бўлди. Қабртошда ажи-бужи ҳарфлар билан шундай ёзилганди: “Кетдим. Уруш тугаса, хабар беринглар. Қайтиб келаман...”

Адибнинг “Этикчалар” парчасида аянчли бир манзара тасвири берилган. Уруш сабаб ўлим ва шу билан бир қаторда ногиронлик инсон қалбини ларзага келтирувчи бир фожеа эканлигини кўрсатиб ўтади. Шу ўринда асардан парча келтирамиз:

Бу урушда этикчалар эгасиз қолди.

Аёл этикчаларни хона бурчагига олиб бориб қўйди.

– Қани, ўгирилиб тур, – дея этикчалар тумшуғини деворга тақади.

Эгасиз этикчалар девор бурчида чорак соат турди.

Аёлнинг раҳми келди:

– Бошқа тўполон қилмагин-а, хўпми?! У этикчаларни кўксига босди. Сўнг стулчага олиб келиб

кўйди:

– Қани, энди овқатингни еб ол!..

Аёл этикчаларга узоқ тикилиб турди. Нимадир ёдига тушгандай бўлди. Сўнг... сўнг... чинқириб йиғлаб юборди.

Этикчалар сохибаси бор-йўғи олти ёшдагина эди.³

Адибнинг “Уруш сурати” ҳикоясидаги “Она” парчасида ўзгача бир манзара акс этган. Унда қай миллат онаси бўлмасин она деган номнинг остида меҳр, шафқат тушунчалари қалбини эгаллаганлигини кўриш мумкин.

Албатта, урушда энг азоб чекадиганлар фарзандини жанг оловига жўнатган ота ва оналардир. Кўчқор Норқобил ижодида нафақат уруш манзаралари, оловли жанг тасвирлари, балки уруш ортида қолган ота-она изтироблари ҳам қаламга олинади.

Кўчқор Норқобил ўзи кўрган, кузатган, таъсирланган воқеаларни қаламга олади ва майда тафсилотларга берилиб кетмасдан, ҳодисалар кечаётган замон ва маконнинг энг муҳим деталларига эътибор қаратади. Замон ва макон манзарасини чизишда энг эътиборли жиҳатларини топа билиш эса ижодкорнинг воқелик моҳиятини, қаҳрамонлар ҳолати, кечинмасини аниқ ҳис этганини билдиради. Кўчқор Норқобилнинг қисса, ҳикояларида айни шу хусусият бўртиб туради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Каримов Ҳ. Кечаги ўзбек насрида ҳаёт ҳақиқати ва инсон концепцияси (70-80 йиллар). Монография. – Т.: Yangi nashr, 2018. – Б. 305.
2. Норқобил Кўчқор. Самодил: ҳикоялар. – Т.: Янги аср авлоди, 2018. – 400 б.
3. Норқобил Кўчқор. Биз жангдан қайтмадик. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2016. – 204 б
4. Қ.Норқобил. “Уруш сурати” «Ёшлик» журнали, 2017 йил, 4-сон
5. <https://kknews.uz/uz/9787.html>

³ Қ.Норқобил. “Уруш сурати” «Ёшлик» журнали, 2017 йил, 4-сон